

Tiedon vapaa saatavuus, tiedonjärjestämisen muutos ja talouden haasteet - IFLA 2014

Jarmo Saarti

Jo 80. IFLAn vuosikokous järjestettiin tänä vuonna Lyonissa, Ranskassa. Järjestön monikielisyys ja monikulttuurisuus tuli hyvin esille, sillä isäntämaan kieli on yksi IFLAn virallisista kielistä ja myös eräs maailman suurista kulttuurikielistä. Osallistujia oli noin 4000 ja konferenssi näkyi hyvin myös paikallisessa katukuvassa ja medioissa. Konferenssin teemaan oli osaltaan vaikuttanut se, että Lyon on kahden suuren joen halkaisema kaupunki ja joet yhtyvät sen alapuolella virratakseen Välimereen.

Päivien aikana julkaistiin myös IFLAn Lyonin julistus. Sen avulla järjestö alkaa poliittisesti ajaa informaation vapaan saatavuuden ajatusta koko maailmassa ja sitä, että informaation saatavuuden tulee kattaa kaikki ikäkaudet ja kansalaisryhmät.

Tiedonjärjestämisen paradigman muutos

Päivillä keskusteltiin runsaasti kirjastojen työn ja roolin muuttumisesta. Radikaali muutos oli fraasi, jota käytettiin usean komitean kokouksissa ja esiintyjien puheenvuoroissa. Tämä puheta- pa näyttäytyi hyvin tiedonjärjestämisen lähes koko päivän kestäneessä sessiossa. Sekä julkaisemisen tapojen että tiedonjärjestämisen standardien muutos on muuttamassa kirjastojen tapaa hallita ja välittää aineistoja ja informaatiota. Oman lisänsä tähän on tuonut sosiaalinen metadata ja sekä käyttäjien että kansalaisten tekemä luettelointi ja sisällönkuvailu: luettelointikaan ei ole enää kirjastojen monopoli.

Ted Fons, OCLC:n luettelointidatasta ja sen kehittämisestä vastaava johtaja, korosti puheenvuorossaan metadatan hallinnoinnin merkitystä. Tässä hän näki ensisijaisena siirtymisen uudelleenlaiseen tietomalliin, jota kaupalliset toimijat jo hyödyntävät laatiessaan käyttäjiä ohjaavia tieto-

palveluita. Kirjastojen pitkään suunnittelema ja puhuma entiteettimalli, jossa luetteloinnissa ei enää kuvailla yksittäisiä teoksia vaan yhdistellään eri toimijoita, teoksia ja niiden sisältöjä koskevaa metadataa toisiinsa antaa mahdollisuuden laatia tiedon löytämistä tukevia kirjastojärjestelmiä perinteisen tiedon etsimisen paradigman rinnalle.

Entiteettimallin ongelmana tällä hetkellä on, kuka ja millä logiikalla hallinnoi auktoriteettitietueita ja niiden laatimista. Kansalliskirjastojen rooli on tässä merkittävä erityisesti henkilötietojen osalla. Fonsin mukaan tämä ei kuitenkaan riitä vaan tässä ajattelutavassa tulee päästä globaaleihin ratkaisuihin ja globaaleihin yksilöntipalveluihin. Suomalainen kirjallisuus ja kulttuuri on tästä hyvä esimerkki. Se on toiminut usean eri kulttuurin ja valtion aikana ja alueella ja mm. sen sopiminen, oliko J.L. Runeberg ruotsalainen, venäläinen vai suomalainen kirjailija – vai kaikkia näitä - vaatii kansainvälistä yhteistyötä, jotta tiedonhakijan ei tarvitsisi eri tietokannoissa miettiä tätä itse.

Mielestäni olemme siirtymässä lopullisesti kirjastojen luettelointikorttiajattelusta jälkidigitaaliseen malliin, jossa ylläpidettyjä standardimuotoisia tietoja yhdistellään eri palveluissa. Kuka ottaa tuo ylläpitoroolin tehtäväkseen, jää nähtäväk-

Sinikka Sipilä avasi Lyonin konferenssin

si. Kirjastojen perinteisen tavan luetteloita se lopettaa täysin.

Tiedonhaku – tiedonlouhintaa ja sosiaalisen tiedonmuodostamisen tukemista

Tiedonhauulle tietojärjestelmien kehittymisestä on singaporelaisen Janice Loon mukaan seurauksena se, että tietopalvelutyö kirjastoissa muuttuu muotoaan. Hän erotteli tässä työssä neljä keskeistä osaamisen osa-aluetta: tiedonhaun, kokoelmatuntemuksen, tutkimuksen ja tiedonkäytön osaamisen sekä sosiaalisen osaamisen. Pelkkä tiedonhakeminen muuttuukin hänen mukaansa erityisesti akateemisessa ympäristössä entistä enemmän uuden osaamisen ja tiedon tuottamisen tukemiseksi.

Suurten datamassojen syntyminen myötä on tiedonlouhinnasta ja sen osaamisesta tulossa uusi tehtäväkenttä kirjastoille. Peter Leonard esitteli omassa esityksessään Yalen yliopiston kokemuksia tiedonlouhinnasta humanistisilla aloilla. Hän jakoi louhinnan mahdollisuudet kahteen: ensinnäkin datamassoista voidaan etsiä jotakin, jonka tiedetään jo olevan aineistossa (esimerkiksi jonkin sanan esiintyminen) tai louhinnassa voidaan hyödyntää neuroverkkoajatteluun pohjautuvaa mallia itsejärjestyvistä aineistoista. Viime mainitun kohdalla tietotekniikka antaa mahdollisuuden löytää datamassoista asioita, joita ei ole tullut ajatelleeksi sieltä löytyvän.

Esimerkkinä hän käytti Vogue-lehden analyysiä, jonka he olivat tehneet. Lehden vuosikertojen kokotekstien analysoinnilla oli voitu tutkia esimerkiksi naiskäsitteen ja sen eri ilmentymien esiintymisen muutosta vuosikymmenten aikana (tyttö – nainen – lady). Itsejärjestäytyvän mallin avulla lehden aineisto näyttäytyi vielä mielenkiintoisemmalta: muotilehdestä alkoi löytyä naisten terveyteen liittyviä rakenteita ja niiden tyypillisiä esiintymisiä ja rakenteita eri aikoina. Leonard korostikin sitä, että tiedonlouhinta avaa täysin uusia mahdollisuuksia myös humanistisen tutkimuksen tekemiseen. Sen vuoksi on tärkeää, että kirjastot vaativat hankkimiinsa e-aineistosopimuksiinsa oikeuden louhia hankkimaansa dataa vapaasti.

Oikeus julkaisuihin ja niiden jakeluun

Tekijänoikeudet – tarkemmin oikeudet kopioida aineistoja – puhuttivat taas päivillä paljon. Christoph Bruch korosti myös, että tutkimuksen kannalta oikeudet tiedonlouhintaan tulee turvata ylemmällä tasolla kuin kustantajien ja kirjastojen välisillä sopimuksilla. Hän viittasi brittiläisen Royal Societyn vuonna 2012 julkaistuun tutkimuksen vapauttaa korostavaan raporttiin, jossa tieteen elinehtona nähdään sen piirissä tuotettujen julkaisujen ja tutkimusdatan täysi avoimuus.

Bruchin mukaan lisensointi on väärä tapa ajatella, koska siihen liittyy paljon epävarmuustekijöitä: pahimmillaan sopimukset siirtävät tutkimuksen kontrollin tutkijoilta kustantajille. Esimerkkinä hän käytti sitä, että tiedonlouhinta salitaan sopimuksella vain kustantajan omassa tietokannassa ja kustantajan suorittamana tai valvonnassa.

Lisensointiin liittyy yleensä myös erillisiä maksuja, jotka asettavat helposti tutkijat epätasa-arvoiseen asemaan heidän tai heidän kehysorganisaatioiden maksukyvyyn mukaan. Susan Reilly LIBERistä painottikin sitä, että tiedonlouhinta tulee nähdä uutena lukemisen tapana, jota ei tule erotella sopimuksin erilliseksi tavaksi käyttäen tutkimusaineistoja vaan katsoa samanlaisiksi oikeu-

Kaupunki toivottaa kokousmatkajaan tervetulleeksi

deksi aineistojen käyttämisessä kuin esimerkiksi tekstien lukeminen.

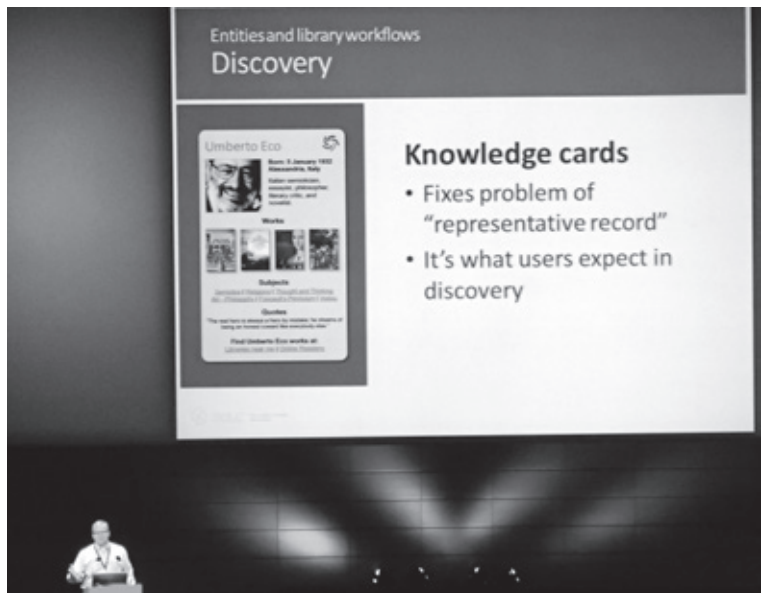
Taloudellinen kriisi ja kirjastojen toiminnan aktivoiminen

Taloudellinen ja poliittinen kriisi ympäri maailmaa keskustelutti myös kokousedustajia. Johtamisessa tämä näkyi selkeänä haasteena priorisoida ja tehostaa palveluita. Lisäksi korostettiin kirjastojen omaa aktiivista roolia kirjastojen merkityksen ja toiminnan kehittämisessä ja ennen kaikkea kirjastotyön tarkoituksen avaamisessa yhteiskunnalle ja poliittisille päättäjille.

Gloria Pérez-Salmerón Katalonian aluehallinnosta esiteli Espanjan kriisin vaikutusta kirjastolaitokseen. Espanjan talouskriisi on leikannut kirjastojen budjetteja keskimäärin 36 prosenttia ja sa-

malla vähentänyt kokoelmien hankintaa melkein puolella. Myös henkilöstöä on irtisanottu. Tämä on ymmärrettävästi laskenut paljon työmoraalia. Samalla kirjastojen käyttö on noussut: kävijämäärä on lisääntynyt merkittävästi ja lainatkin ovat kasvaneet hieman vaikka aineistoa ei ole saatu hankittua. Kirjastot tuntuvatkin näyttävän merkittävänä julkisena palveluna erityisesti kriisien aikana.

Tämän vuoksi Espanjassa on tehty tutkimus kirjastojen taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä (julkaistu myös englanniksi nimellä *Feasibility study of the economic and social value of information services: libraries*). Pérez-Salmerón korosti, että kirjastopuhe tulee kääntää investointipuheeksi kulueräpuheen sijasta. Tutkimuksessa oli tehty taloudelliset arviot sekä laskeamalla markkinahinnat kirjastopalveluille että kysymällä käyttäjiltä paljonko he olisivat valmiita maksamaan kirjastopalveluista. Tutkimuksen tuloksena on, että yhtä euroa kohti saatu laskennallinen tuotto kansalaisille ja yhteiskunnalle on 2,80 ja 3,83 euron välillä. Veroina kansalaiset saavat 32 eurolla palvelut, joista yleisten kirjastojen käyttäjien tulisi muulla tavoin tuotettuna maksaa arviolta 212 euroa ja akateemisten kirjasto-

Luettelokorteista tietämyskorteiksi – luetteloinnin muutosta miettimässä

Akateemisten kirjastojen muutokset keskusteluttivat taas Hot topics-session osallistujia

jen 338 euroa vuodessa.

Espanjassa kirjastojen rooli on myös muuttunut. Ne tukevat käyttäjiensä työllistymistä, mahdollistavat tietotekniikan käytön kirjastoissa ja tukevat erityisesti ammatillisen osaamisen kehittämistä. Poliittisten päättäjien kuva kirjastosta romaanilainaanona tuleekin päivittää vastaamaan modernin informaatioyhteiskunnan kansalaisen tarpeita vastaavaksi: tietoyhteiskunta tarvitsee avoimet kirjastot kansalaisuuden mahdollistajana.

Akateemisten kirjastojen johtaminen ja tulevaisuuden haasteet

Akateemisten kirjastojen Hot topics -sessio painottui tänä vuonna johtamisen muutokseen. Esityksissä korostui muutosjohtaminen ja kumppanuus palveluiden tuottamisessa ja osaamisen kehittämisessä. Keskustelun pohjaksi yhteinä alustuksena oli vuoden 2014 Horizon-projektin akateemisia kirjastoja koskevan raportin tulosten julkaiseminen (<http://www.nmc.org/publications/2014-horizon-report-library>).

Raportti erittelee akateemisten kirjastojen haasteita, trendejä ja teknologian kehityskulkuja ja jakaa ne toteuttamisvaiheen kannalta kolmeen osioon. Tekniikan käyttöön ottoon liittyvät trendit ovat:

- seuraavien parin vuoden aikana tapahtuvat - julkaisudatan hallinta ja mobiilisäällön priorisointi
- kolmen – viiden vuoden aikana tapahtuvat - tutkimustulosten julkaisutapojen muutos ja tutkimusdatan ja julkaisujen saatavuuden laajentaminen
- tulevaisuudessa (viiden vuoden kuluttua) tapahtuvat - tekniikan nopea kehitys ja muuttuminen ja uudenlaisten – erityisesti tieteidenvälisten - tutkimusalojen kehittyminen.

Seuraavat ovat raportin mukaan akateemisten kirjastojen suurimmat haasteet ja niiden ratkaisuaste:

- helpot - IL-taitojen integrointi opetussuunnitelmiin ja kirjastojen henkilökunnan roolin uudelleenmäärittely
- vaikeat - digitaalisten aineistojen säilyttäminen ja kerääminen kokoelmiksi ja kilpailu muiden tiedontuottajien kanssa
- inhottavat - radikaalin muutoksen tekeminen ja nykyisten yhteisten palveluiden ja tekemisen tapojen ylläpitäminen.

Teknologian muutoksessa trendit ovat puolestaan:

- seuraavien parin vuoden aikana tapahtuvat - e-julkaiseminen ja mobiilit laitteet
- kolmen – viiden vuoden aikana tapahtuvat - bibliometriikka ja avoimet sisällöt ja tutkimusaineistot
- tulevaisuudessa (viiden vuoden kuluttua) tapahtuvat - esineiden internetin syntyminen ja semanttinen verkko ja linkitetty data.

Raportti antaa hyvän kuvan akateemisten kirjastojen toimintaympäristön ja palveluiden muuttamisen tarpeesta. Viisi vuotta on lisäksi hyvin lyhyt aika! Sen kuluessa näyttää tapahtuvan siirtyminen jälkidigitaaliseen täysin verkottuneeseen laiteympäristöön, jossa informaation käytön tavat muuttuvat radikaalisti tiedon hakemisesta informaatiovirroissa elämiseksi.

Yhteistyötä vai kilpailua – kirjastojen tulevaisuus

Päivien keskustelu summautuu hyvin sen teemaan: kirjastot tuntuvat olevan solmukohdassa. Haarautuvatko niiden tiet lähitulevaisuudessa vai antaako uusi tekniikka mahdollisuuden luoda yhteistyössä parempia ja kattavampia palveluita kuin tällä hetkellä olemassa olevat?

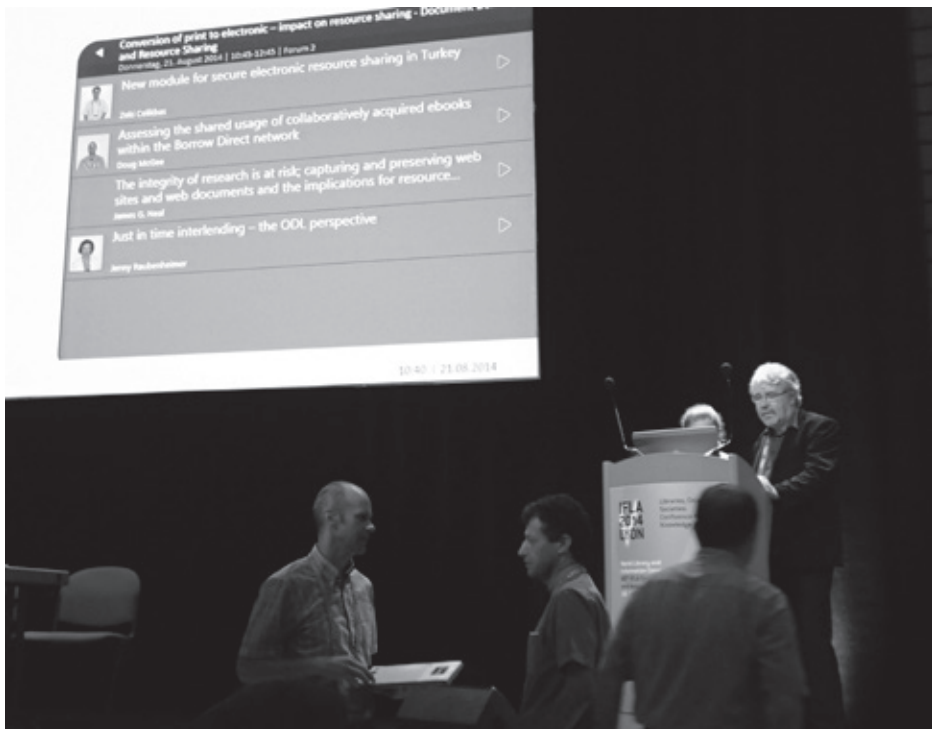
Omassa mielessäni korostui entistä enemmän kirjastojen aktiivisen työn merkitys. Tätä tarvitaan sekä palveluiden kehittämisessä että entistä enemmän palveluiden markkinoinnissa ja niiden tarpeen perustelemisessa poliittisille päättäjille. Jos päättäjät ja asiakkaat eivät koe kirjastojen palveluita tarpeellisiksi, niiden rahoittaminen lakkaa nopeasti. Ja vaikka asiakkaat tarvitsisivat niitä, jos poliittiset päättäjät eivät näe kirjastoilla arvoa, lakkautetaan kirjastot vaikka ne olisivat kuinka elintärkeitä.

Oman erityishaasteensa luo digitaalinen jul-

kaisemisen maailma: ihmiskunnalla on teknologiaa varmistaa kaikille maailman ihmisille heidän tarvitsemansa kirjastopalvelut, mutta maksuuirit näyttävät kasvavan uudeksi kuiluksi niiden välillä joilla on kaikkea ja niiden, joilla ei ole mitään. Tämä on selkeä poliittinen haaste, johon ei ole helppoa ratkaisua, mutta jonka löytämiseen kirjastojen tulee osallistua aktiivisesti. Erityisen huolestuttavaa on, että Euroopan unioni on ottanut selkeästi tutkimuksen ja opetuksen edellytyksiä rajoittavan kannan muun maailman salliessa ja tunnustaessa erityisesti tutkimukselle sen tarvitsemat erityiset oikeudet. Ensi vuonna, IFLAn kokoontuessa Etelä-Afrikassa, tähän teemaan palataan varmasti.

Tietoa kirjoittajasta

Jarmo Saarti, kirjastonjohtaja
Itä-Suomen yliopiston kirjasto
Email. Jarmo.saarti@uef.fi

Kokouksista sessioksi – komitean viimeisiä ohjeita esiintyjille